

Pernille Hermann

A New World Seen from the Edge: Snorri Sturluson and Images of Europe

English Summary

In the beginning of the 13th century, the Icelander Snorri Sturluson wrote the Prose Edda. The prologue to this text describes how the linguistic, political and religious preconditions for Northern Europe were to be found in Asia. Snorri's perspective was determined by his position in the Christian world, and his work articulates both Christianity's universality and history's teleological character. Like other learned people in Medieval Europe, Snorri was guided by his knowledge of the high cultures, Antiquity's and Christianity's, and these were decisive for the description he gives of the North. This essay shows how the Nordic countries, positioned on the periphery of the Christian world, through the assimilation of Trojan emigrants and pre-historical Nordic people, were in the Edda assigned a status equivalent to those of the high cultures. Through a cultural translatio, Snorri modified the prevailing centre-periphery division of the world and the view that the North was subordinate to the high cultures.

Pernille Hermann

Adjunkt, Ph.d. i Nordisk litteratur ved Nordisk Institut, Aarhus Universitet, hvor hun bl.a. arbejder med uddannelses- og forskningsmæssig udvikling af norrøne studier. Hendes forskningsfelt er norrøn litteratur, aktuelt med fokus på erindringskultur. Hun har redigeret artikelsamlingerne *Literacy in Medieval and Early Modern Scandinavian Culture*. Viking Collection 16, 2005 og *Reflections on Old Norse Myths. Studies in Viking and Medieval Scandinavia* 1. 2007 (sidstnævnte med J.P. Schjødt og R. Tranum Kristensen). Blandt hendes seneste udgivelser kan nævnes: »Concepts of Memory. Approaches to the Past in Medieval Icelandic Literature«, in *Scandinavian Studies* (2009) og »The Construction of Iceland as a Meaningful Location«, in L. Slupecki et al. (eds.): *Between Paganism and Christianity*, 2009.

En ny verden set fra udkanten

Europa-forestillinger hos Snorri Sturluson

Islændingen Snorri Sturluson (†1241), en af Nordens største kulturpersoner i middelalderen, menes at stå bag *Edda*'en, der blev skrevet på norrønt i den første tredjedel af 1200-tallet.¹ *Edda*'en har den førkristne nordiske digtning som sit emne, samtidig med at den hører til blandt de vigtigste kilder til den nordiske mytologi. Derudover kan den også – hvad der vil være særligt fokus på i denne artikel – give et indblik i nordiske Europa-forestillinger i middelalderen.

Margaret Clunies Ross siger om de nordiske tænkere i middelalderen, heri blandt Snorri Sturluson, at:

»Faktisk deltog de i en fælleseuropæisk middelalderlig tænkemåde, en tænkemåde som afslører en udbredt fornemmelse af underlegenhed i forhold til to strømninger, der betragtedes som højkulturelle. Disse var den græske og romerske klassiske kultur [...] og den kristne religion, som senest stammede fra Rom [...].«²

Det bliver – med rette – ofte fremhævet, at den nordiske litteratur, især den norrøne, (dvs. norsk-islandske) er traditionel, altså har rødder, der går tilbage i tiden og til traditionen forud for kristningen. Men samtidig med, at denne litteratur har stærke rødder i traditionen, er den også et produkt af en europæisk tænkemåde, der – som citatet viser – var præget af to højkulturer, den klassiske (det græske og romerske) og den vestlige kristendom (med centrum i Rom).

Som det også siges i citatet, havde den kraft, der i middelalderen blev tilskrevet de to højkulturer, den effekt, at de nordiske lande i udgangspunktet måtte betragte sig som kulturelt og religiøst underordnede. En sådan bevidsthed om at have en underordnet status kan delvist hænge sammen med de nordiske landes sene kristning. Island blev for eksempel kristent ca. 1000 og blev først relativt sent en del af den ene af tidens to

højkulturer, den kristne. Det betød også, at man i Norden først sent fik adgang til og kendskab til en systematiseret og institutionel brug af det latinske alfabet og til de klassiske kulturer, i den form som de blev formidlet i den kristne verden.

Selv om kristningen må betragtes som en proces, der strakte sig over en længere periode, havde Island og de øvrige nordiske lande, da de blev kristne og indtrådte i et kultursystem, som Benedict Anderson kalder 'et religiøst fællesskab'³, hovedsageligt en mundtligt formidlet tradition som identitetsgrundlag, mens andre europæiske kulturområder i århundreder havde identificeret sig i forhold til de to højkulturer. Den store udfordring og opgave for nordiske tænkere som Snorri Sturluson var at gentænke den nordiske tradition, så den kunne modsvare tidens idealer og give de nordiske lande betydning i den nye sammenhæng, som de blev en del af med kristningen. Denne artikels emne, Europa-forestillinger hos Snorri Sturluson, er i forlængelse deraf nært relateret til transformationen af den nordiske, mundtlige tradition til skriftlig historie. Den norrøne litteratur viser, at denne transformation skete i et kompliceret felt af grundsyn og idealer, der på den ene side vedrørte stillingtagen til en filosofisk tradition og på den anden side til en åbenbaringsreligion. Transformationen involverede desuden både lokal, regional og universel historiekonstruktion og mangefacetterede forestillinger om identitet og tilhørsforhold.

Ifølge Benedict Anderson adskiller 'religiøse fællesskaber' sig fra nationalt 'forestillede fællesskaber'.⁴ Sidstnævntes fremkomst skulle bl.a. være forårsaget af opløsningen af det latinske sprogs hellighed og fremkomsten af litteratur på folkesprog. Den sene omvendelse til kristendommen gjorde, at de nordiske lande kun var del af 'det religiøse fællesskab' i en relativ kort periode, før også kimen til 'nationale forestillede fællesskaber' blev lagt med den folkesproglige, dvs. norrøne, litteratur. Den forholdsvis korte tidsmæssige afstand mellem de nordiske landes indtræden i 'det religiøse fællesskab' og den norrøne litteraturs opkomst må have været afgørende for denne litteraturs særegne karakter: Den mundtlige tradition havde ikke i adskillige århundreder ligget ved siden af en skriftbåret, kirkelig latinlitteratur, men havde indtil for relativt nylig været den altafgørende reference. Den norrøne litteratur behandlede allerede fra 1100-tallet og især i århundrederne derefter andet end kirkeligt-sakrale emner, f.eks. i eddadigtningen og skjaldedigtningen. Desuden antog denne litteratur relativt hurtigt en formel og genremæssig bredde, der både rummede det traditionelle og det kirkelige, hvilket sagagenren med dens hybride karakter er et eksempel på. Den norrøne litteratur kunne netop i kraft af sin formelle og indholdsmæssige mangfoldighed indgå som et centralt aspekt af den reference, som 'nationale forestillede fællesskaber' gradvist

kunne udvikle sig i forhold til. Under alle omstændigheder har den norrøne litteratur spillet en central rolle i de nordiske lande – og for den sags skyld også på forskellig vis i f.eks. Tyskland og Frankrig – i forbindelse med spørgsmål om identitetsdannelse og historiekonstruktion.⁵ Egentlig kan den norrøne litteratur på en og samme gang betragtes som den kanal, hvormed de nordiske lande med deres særlige traditionssæt blev en integreret del af middelalderens Europa, og hvormed kimen til nationale forestillinger etableredes.

Som nævnt i det indledende citat blev litteraturen formet på baggrund af den opfattelse, at det sent omvendte Norden politisk, kulturelt og religiøst var underordnet de højkulturer, der var toneangivende i europæisk sammenhæng i middelalderen; en opfattelse, som de nordiske lande på Snorris tid formentlig delte med de tyske, engelske og franske kulturkredse, der i samme periode etablerede en folkesproglig litteratur. Som jeg vil komme tilbage til, svarede Snorri igen på denne underlegne status, men det var først efter middelalderen, med renæssancehumanismen fra 1500-tallet og fremefter, at der kom mere radikale opgør med den tanke, at Norden skulle have en underordnet status. Goterne, en race der var ældre og mere oprindelig end romerne, blev fremhævet som afgørende for nordboernes, især svenskernes, oprindelse og var et af flere tidlige eksempler på en historiebrug, hvor der konstrueredes en nordisk fortid, som ikke grundede sig på middelalderens idealisering af de klassiske højkulturer, men hvor der i stedet for blev konstrueret en mere oprindelig og ikke mindst i forhold til de klassiske kulturer selvberørende nordisk kultur.⁶

Afrika, Asien og Europa

Geografisk set forudsatte Europa-forestillingen hos Snorri Sturluson en verdensopdeling, der støttede sig til tidens lærde videnskaber. I prologen til *Edda*'en fandtes et tidstypisk verdensbillede, der regnede med tre verdensdele: Afrika, Asien og Europa. I en anden af Snorris tekster, »Ynglinga saga«, som er den første del af *Heimskringla*, blev også verdenshavet beskrevet. Verdenshavet omkredsede verdensdelene og skar sig ind i landene, så der dannedes floder, der adskilte verden i tre dele.

Den cirkelformede kosmologi, med tre verdensdele, der var omkredset af havet, dannede baggrund for en opdeling i centrum og periferi. I den middelalderlige kristne kosmologi var Jerusalem verdens midte. Snorri nævner ikke Jerusalem, men fremhæver Troja, som også lå i Asien:

»Nær verdens midte blev den berømteste af alle bygninger eller byer bygget, den som kaldes Troja, i det land, som vi kalder Tyr-

kiet. Denne stad var langt større end andre og bygget med større kunsthæder og på mangfoldig vis med de midler og rigdomme, som man havde der«.7

Hver af de tre verdensdele tilførtes et meningsindhold. Eksempelvis forholdt Europa og Afrika sig til hinanden både som 'det forskellige' og 'det samme': I prologen til *Edda*'en blev den nordlige del af Europa beskrevet som gold og øde: »Den nordlige del af den [Europa] er så kold, at der ikke vokser planter, og at man ikke kan bo der«. Den sydlige del af Afrika, derimod, blev beskrevet som brændende: »Den sydlige part af denne verdensdel bliver så varm af solen, at det brænder der«.8 Forskellen mellem Europa og Afrika trådte frem i et simpelt modsætningskema (kold-varm, nord-syd), ligheden mellem dem ved at begge disse verdensdeles udkant var ubeboelig. I den tekstlige sammenhæng udgjorde Europa og Afrika derudover to ekstremer inden for hvilke deres modsætning, Asien, kunne opstilles. I Asien »er al skønhed og pryde, og der er mængder af frugter, guld og ædelstene«.9 Disse forskelle mellem verdensdelene (Europa og Afrika over for Asien), beboet-ubeboet, kultivert-ukultiveret, frugtbar-goldt, trak kulturelle og civilisatoriske grænsedragninger og tydeliggjorde, at Asien blev tilskrevet høj status.

Europa-Ænea

Men hvordan fremstillede Snorri Europa? Både i *Edda*'ens prolog – og i »Ynglinga saga« – identificeredes Europa med Ænea: »Den [...] del går fra vest mod nord og ind til havet. Den hedder Europa eller Ænea«¹⁰, og – ifølge »Ynglinga saga« – den vestlige verdensdel kaldes »af nogle Europa og af nogle Ænea«.11 Sammenstillingen Europa-Ænea findes mig bekendt ikke andre steder i den norrøne litteratur end i disse to tekster. Men idet Snorri sammenstillede Europa med Ænea tilførtes 'Europa' indirekte et meningsindhold, der var hentet fra den klassiske litteratur, bl.a. Vergils epos om den trojanske helt Æneas, hvis efterkommere grundlagde Rom. Gennem benævnelsen Ænea kunne 'Europa' indirekte blive forbundet med Rom, et af den klassiske kulturs centre. Snorri identificerede altså først Asien med Troja og dernæst Europa med Rom. Med placeringen af Troja i Asien må Snorri have forudsat, at 'kultur' blev bragt til Europa fra Asien. Sagnhelten Æneas og hans rolle som kulturbærer, som lå implicit i sammenstillingen Europa-Ænea, var også væsentlig for Snorris repræsentation af de nordiske landes forhistorie, i alt fald bragtes forestillingen om Roms grundlæggelse i spil igen i den forbindelse, som det vil blive vist i det følgende.

Et geografisk-historisk perspektiv

Hos Snorri blev de nordiske landes forhistorie ikke indsat i den mundtlige traditions lokale perspektiv, som det måske kunne forventes, i og med at grundlæggelsen historisk set gik tilbage til en mundtlig kultur. Forhistorien indsattes heller ikke i en hedensk-mytisk kosmologi, som en sådan kunne have set ud i tiden forud for de nordiske landes kristning, hvor et udvalgt sted i landskabet eller et fysisk samlingspunkt kunne betragtes som verdens centrum og kunne repræsentere det universelle, sådan at en kosmologisk sammenhæng kunne træde frem på dette lokale sted. I teksterne blev Norden (den nordlige del af Europa) derimod indsat i middelalderens geografiske perspektiv, der involverede hele den kendte verden, Asien, Europa og Afrika.

Edda'en er værdifuld, fordi den handler om digtekunsten og forklarer principperne for skjaldedigtningen, men også fordi den formidler en middelalderlig forestilling om aspekter af det førkristne Norden, herunder den nordiske mytologi. Formentlig bl.a. for at retfærdiggøre, at der i den kristne middelalder blev skrevet om den hedenske fortid, kunne prologen stå som en garanti for, at fortiden i repræsentationen var indsat i og forstået ud fra en tidssvarende, kristen, ramme.

I denne sammenhæng er det centralt, at Snorri også indsatte de nordiske landes forhistorie i en overordnet tidslig ramme, nemlig den kristne verdenshistorie, der begyndte med Guds skabelse af verden. Prologen til *Edda*'en indledtes med »Den almægtige Gud skabte i begyndelsen himlen og jorden og alle de ting, der hører til dem«. Efter skabelsen begyndte mennesket at betragte naturens lovmæssigheder, de glemte Gud og vidste ikke »besked om sin skaber«,¹² og de fandt selv på navne til alle ting, og derved opstod en naturlig religion eller hedenskabet, der i nordisk sammenhæng udviklede sig til astroen. Menneskene blev skabt af Gud, men glemte Gud og frafaldt. Det var præcis i denne fase i verdenshistorien, under det periodiske frafald og inden de nordiske lande blev kristne, at den urnordiske kultur ifølge Snorri blev assimileret med en højkultur.

I *Edda*'ens prolog blev de nordiske landes forhistorie således konkretiseret både rumligt og tidslig ved at alle kendte verdensdele var forudsat og ved at forhistorien blev indsat i en kronologisk struktureret kristen verdenshistorie. På den måde underlagdes de nordiske landes fortid en geografisk-historisk betragtningsmåde, hvor Norden ikke faldt uden for rum og tid, som disse begreber blev forstået i middelalderen. Prologen er et eksempel på, hvordan Norden med denne rumlige og tidslige organisering indplaceredes i den nye verden, der åbnede sig for nordboerne i tiden

efter indførelsen af kristendommen. På baggrund af de nye perspektiver som bl.a. blev givet med geografisk videnskab og universalhistorisk kundskab, reorganiseredes Nordens kosmologi, og deraf fulgte at en nordisk identitet også kunne forbindes med den nye geografisk-historiske sammenhæng.

Troja kommer til Norden

Både i *Edda*'en og »Ynglinga saga« dannede det geografiske verdensbillede grundlag for en migrationsfortælling om en trojansk kongesøn, der udvandrede fra Troja i Asien, til den nordlige del af Europa.¹³ Kongesønnen Odin indsatte sine sønner som herskere i Saksland, Øst-Saksen, Westphalen, Frankland og Jylland, og de giftede sig med de urnordiske kvinder. Denne assimilation mellem kongesønnerne fra Troja, aserne, og de nordiske kvinder resulterede i, at nordboerne tog kongesønnernes sprog til sig, og at asernes sprog blev de nordiske landes sprog.¹⁴ I »Ynglinga saga« uddybes det, at Odin talte på rim og indførte skjaldesproget,¹⁵ der i en nordisk selvforståelse var kendetegnede for nordboerne og især for islændingenes mundtlige historiefortælling. Det nordiske sprog fik derved samme fornemme status som trojanernes sprog.¹⁶

En anden nordisk kulturperson, som var samtidig med Snorri, nemlig Saxo, etablerede også en forbindelse mellem nordboernes sprog og de klassiske sprog, idet han sammenlignede danskernes sprog med romernes versemål. På den vis orienterede Saxo sig i forhold til en klassisk (romersk) højkultur, da han skrev danskernes historie.

Ikke kun det nordiske sprogs oprindelse, men også de nordiske landes retssystem blev knyttet til migrationsfortællingen om Odins udvandring. Ifølge Snorri bosatte Odin sig i Sverige:

»I Sverige fandt Odin landet smukt, og der valgte han sig et sted til sin borg. Det hedder nu Sigtun. Han udnævnte høvdinge på samme måde som i Troja, dvs. satte tolv ledere over byen til at håndhæve landets lov; og retstilstanden indrettede han ligesom den havde været i Troja, og som tyrkerne havde været vant til.«¹⁷

Med Odin, denne trojanske kongesøn, som kulturbærer etableredes der således en ny, nordeuropæisk kultur med et sprog og et retssystem, der havde samme fornemme status som den trojanske højkultur.

Placeringen af Troja i Asien betød, at kultur – ifølge Snorri – bragtes til Europa fra Asien, idet Nordeuropas sproglige og politiske forudsætning blev hentet i en anden ikke-europæisk verdensdel. Teksterne giver i

en vis forstand udtryk for, at Asien havde kulturelt hegemoni, fordi den standard, som Norden blev tilskrevet, ifølge Snorri, bibragtes og defineredes fra denne anden verdensdel. Der lå i denne forbindelse ikke nogen forestilling om, at Europa skulle være hævet over Asien, tværtimod steg de nordeuropæiske landes kulturelle niveau netop gennem assimilation med Asien.

‘Aserne’, de trojanske kongesønner, bragte også den hedenske religion til Norden: »Hvor de [Odin og hans følge] end kom, blev der fortalt højst berømmelige ting om dem, så derfor syntes folk, at de mere lignede guder end mennesker«,¹⁸ og »Menneskerne blotede til Odin og de tolv høvdinge og kaldte dem sine guder og troede derefter længe på dem«. ¹⁹ *Edda*’en behandler flere aspekter, der kan relateres til en hedensk religions konceptuelle dimension, bl.a. kosmogonien, teogonien, antropogonien, det guddommelige panteon, som disse aspekter blev fortolket fra Snorris tilbageskuende og ideologiske position. Fra sin kristne position anvendte Snorri den euhemeristiske fortolkningsmåde og forklarede den hedenske religion som misforstået gudsdyrkelse. I stedet for gudestatus gav han – på baggrund af en misforstået etymologisk forbindelse mellem *áss* og *Ásia*²⁰ – ‘aserne’ kongestatus og en oprindelse i en anden verdensdel.

Med migrationsfortællingen konstrueredes en forbindelse mellem Troja (Asien) og Sigtuna (Nordeuropa), der gjorde, at de nordiske lande kunne svare til den fornemme trojanske kultur. Sigtunas og Nordens høje kulturelle niveau understreges derudover ved, at der også etableredes en forbindelse med den romerske kultur. Rom og det romerske folk blev nemlig forudsat i beskrivelsen af de nordiske folkeslags afstamning, idet den samme trojanske konge, Priamus, var både nordboernes og romernes stamfar. I prologen til *Edda*’en var den trojanske kong Priamus’ datter, Troan, gift med kong Munon og ud af dette fornemme ægteskab kom Thor. Fra Thor stammede den Odin, der sammen med sine sønner udvandrede fra Asien og bosatte sig i den nordlige del af Europa, hvor de blev stamfædre til de nordiske folkeslag. I *Æneiden* er en anden af Priamus’ døtre, Creusa, Æneas’ første hustru. Priamus var derfor, gennem sine døtre, genetisk set bestemmende for både nordiske folkeslags afstamning (gennem Troan og Thor) og de romerske folk (gennem Cerusa og Æneas). I og med den fælles afstamning fra en trojansk konge kunne de nordiske folkeslag genetisk set betragte sig som ligestillede med de romerske folkeslag, og de to europæiske kulturcentre, det nordiske Sigtuna og det klassiske Rom, måtte betragtes som to ligeværdige kulturer, der begge havde deres oprindelse i Troja.²¹

Centrum og periferi

Det geografiske verdensbillede dannede baggrund for en konceptuel og rumlig organisering, der var bestemt ud fra et nordisk perspektiv på verden. Migrationsfortællingen afspejlede en bevidsthed om, at den nordlige del af Europa, set fra det geografisk-historiske perspektiv, tilhørte en udkant, der ikke umiddelbart, set udefra og efter tidens tænkemåde, med dets traditionelle baggrund kunne betragtes som attraktiv, men nærmere som et ubeboeligt og goldt udkantsområde. Den trojanske kongesøn, Odin, rejste nordpå »indtil han kom til det hav, som de troede lå omkring hele verden«,²² hvilket vil sige, at Sigtuna, det nye kulturelle centrum, grundlagdes tæt ved verdenshavet, dvs. i verdens udkant. Denne bevidsthed om at være placeret i periferien modsvarer det, som i det indledende citat blev forbundet med bevidstheden om at have en underordnet status, og migrationsfortællingen kan betragtes som en bearbejdning af den værdiladede centrum-periferi opdeling, idet den gav den geografiske og kulturelle periferi rødder i og ligestillede den med de antikke højkulturer. Den må betragtes som afgørende for facetter i teksternes fremstilling af de nordiske landes grundlæggelse, ikke kun hos Snorri, men også hos Saxo, som i forsøget på at tildele danskerne en acceptabel kulturbaggrund konstruerede en lighed mellem danernes versemål og de klassiske romerske. Placeringen i verdens udkant frembragte på den vis strategier, der gjorde det muligt at skrive udkantsområderne op på centrets niveau. Igen kan Snorris fremstilling ses som udtryk for et nyt perspektiv, der hang sammen med et nyt identitetsgrundlag, idet bevidstheden om at tilhøre verdens udkant og at være underlegen næppe var del af en nordisk identitet forud for kristningen, men netop tilhørte et verdenssyn, som bragtes til Norden med kristendommen. Bl.a. kunne tiden forud have haft et verdenssyn, hvor centret kunne være lokalt, men alligevel kunne afspejle et universelt kosmos, men de nordiske lande indgik også gennem rejseaktivitet i netværk, der ikke nødvendigvis blev opfattet i en værdiladet centrum-periferi opdeling, som den Snorri fremhævede.

En kristen ideverden

I prologen til *Edda*'en betragtedes altings begyndelse som et resultat af Guds skabelse. Derved knyttedes historieopfattelsen til en universel kristen verdenshistorie og til ideen om, at alle folkeslag og alle kulturers oprindelse kunne føres tilbage til *Bibelen*. Efter Gud havde skabt verden fulgte, ifølge Snorri, en verdenshistorisk periode med naturlig religion, og

det var netop i denne periode, at de nordiske lande assimileredes med den trojanske højkultur, og hvor også den nordiske hedenske religion opstod. Senere fandt nordboerne gennem omvendelse til kristendommen tilbage til deres skaber. Snorri var i den forstand en kristen forfatter, som fra sin position i begyndelsen af 1200-tallet kunne se tilbage på historiens stadier og som kunne betragte de nordiske landes kristning som en manifestation af historiens teleologiske karakter.

Den tanke, at altings skabelse var knyttet til *Bibelen*, og at de antikke højkulturer var et stadium i forhistorien, kommer også til udtryk andre steder i den norrøne litteratur, bl.a. i genealogier. Eksempelvis førtes den norske Harald Hårfagers slægt tilbage til Odin og videre bagud i tid til trojanske og romerske personer for at ende ved Noa og Adam (*Ættar-tölur*), og de to højkulturer, den klassiske og den kristne, kom derved begge til at stå som elementer i den norske konges (og Norges) historie.

Når jeg inddrager dette kristne idegrundlag, er det for at fokusere på den baggrund, som mest af alt ser ud til at farve Snorris ståsted, og for at besvare spørgsmålet om Snorri talte som 'europæer' eller som 'kristen'. Det er ofte fremhævet, at det, der i dag betegnes som Europa, dengang, i middelalderen, var en kulturkreds samlet af kristendommen.²³ Selvom f.eks. geografiske, politiske og kulturelle skillelinjer, som i dag kendetegner begrebet 'Europa', i visse tilfælde kan identificeres i middelalderen, må det religiøse og den vestlige kirke betragtes som en helt afgørende samlende faktor.²⁴ Set bl.a. ud fra prologens indledning, der angiver universalhistorien som forståelsesgrundlag, talte Snorri – for at referere tilbage til Benedict Anderson – også først og fremmest ud fra sin position i et 'religiøst fællesskab', altså som 'kristen'. Snorri gav overordnet set udtryk for at besidde en ideologisk position i kristenheden og et teleologisk historiesyn, frem for en eurocentrisk position. Egentlig var oprindelsestanken og verdenshistoriens inddeling i et frafald-omvendelse skema udtryk for en universalistisk diskurs, der så at sige samlede al historie inden for en kristen helhedsanskuelse.²⁵ Universalismen trådte også frem ved, at frafaldet fra Guds verdenshistorie, den historiske periode, hvor den nordiske befolkning assimileredes med den trojanske, i den tekstlige sammenhæng, ikke først og fremmest var betinget af mødet med den Anden eller med en konflikt med noget i forhold til den kristne ideverden udefrakommende. Tværtimod skyldtes det periodiske frafald i den kristne universalhistorie intern forglemmelse og begrundedes med en brist inde i kulturen selv: Det var, ifølge Snorri og hans gammeltestamentlige reference, de af Gud skabte mennesker, som ikke »ville omtale Gud«, som »glemte Guds navn« og som mente at »alle ting var gjort af et eller

andet stof«. ²⁶ Fordi den periode, der var kendetegnet ved et frafald blev repræsenteret som en integreret del af universalhistorien, kunne fortiden – og ikke mindst det religiøse aspekt, som i særdeles stod i kontrast til kristendommen – forklares med den kristne kulturs egne modeller og forstås på den kristne kulturs egne præmisser; Nordens fortid var på en og samme gang ‘det samme’ og ‘det forskellige’. Derved blev ikke bare den førkristne fortid, men også det, der set fra et kristent synspunkt i særdeleshed var vanskeligt at integrere i den nye kristne ideverden – den førkristne religion – ret beset formuleret i den kristne kulturs eget sprog og fremstod som en kontrolleret og tilpasset del af denne kultur. Det, at den hedenske fortid, ‘andetheden’, kunne integreres i universalhistorien, kan også relateres til en kategorisering af ‘kristne’ og ‘ikke-kristne’, som i den norrøne litteratur ikke entydigt blev betragtet som absolutte modsætninger, idet ‘ikke-kristne’ ud fra en kristen frelsesteologi kunne betragtes som potentielt kristne, der principielt kunne inddrages i helheden. ²⁷

Den Anden

Selv om en sådan kristen ideverden må ses som en overordnet ramme, blev der både i *Edda*’en og »Ynglinga saga« trukket grænser og lavet kategoriseringer mellem ‘os’ og ‘de andre’, f.eks. den religiøse anden, den etniske anden, den sociale anden og den anden, der tilhørte en anden-verden. ²⁸ Og som jeg har vist eksempler på, blev der endvidere sat forskelle og grænsedragninger i *Edda*’ens prolog, eksempelvis i den geografisk betingede centrum og periferiopdeling og i kategoriseringen af verdensdelene (syd-nord, varm-kold, civiliseret-uciviliseret). I prologen blev der også lavet udgrænsninger, idet den tredje verdensdel, Afrika, ikke blev tildelt betydning i den kulturelle assimilation mellem verdensdelene. Til gengæld tillagde Snorri Asien bemærkelsesværdig stor betydning. Fremhævelsen af Asien må ses i forlængelse af Snorris opfattelse af historien som en universel verdenshistorie og den udbredte forestilling, at Asien var Noa-sønnen Sems verdensdel. ²⁹ Snorri fokuserede godt nok på Troja i stedet for Jerusalem, men ved at forudsætte en overførsel af kultur fra Asien, fremstod Nordens kultur som om den oprindeligt var tæt på Gud og – i verdenshistorisk forstand – som om den oprindeligt var direkte forbundet med en bibelsk kultur.

Men hvordan repræsenteredes forholdet mellem Asien/Troja og Europa/Sigtuna i øvrigt? Trojas rigdom og kunstfærdighed og asernes berømmelse stod i udpræget kontrast til verdens nordlige udkant og nordboerne: »[Odin] tog en stor mængde mennesker med sig, unge og gamle, mænd og kvinder. Og de havde mange kostbare ting med. Hvor de end

kom, blev der fortalt berømmelige ting om dem« og nordboerne kunne se, at »de [aserne] var anderledes end andre mennesker, de havde set, både når det gjaldt skønhed og forstand«. ³⁰ Men uagtet, at der etableredes forskelle mellem disse verdensdele, kan repræsentationen af Asien og aserne ikke siges at være diskursiveret i den forstand, at Snorri indtog en særlig europæisk eller vestlig subjektposition, der i synet på det ikke-europæiske medvirkede til at opbygge en forestilling om europæisk overherredømme. Snorris repræsentation af Asien og aserne kan ikke betragtes som et tidligt udtryk for orientalismen. Aserne orientiseredes ikke i den forstand, at de repræsenteredes som svage og føjelige, tværtimod fremstod de stærke og vise. De skabte ikke frygt blandt nordboerne, men beundring. Men den kulturelle transformation af urnorden til en højkultur var omvendt heller ikke et resultat af en besiddende og gennemtrængende belejring. Aserne (trojanerne) var i kraft af deres mængde, mangfoldighed, visdom og rigdom fremmede og anderledes, men migrationsfortællingen var netop en markør for assimilation, dvs. for den forestilling, at kultur kunne overføres på tværs af geografiske grænser og for, at det sammensatte i sig selv kunne begrunde en forvandling af periferien. Migrationsfortællingens meningsfuldhed forudsætter netop, at en sådan assimilation kunne finde sted. Asien/aserne orientiseredes ikke. Alligevel må repræsentationen betragtes som diskursiveret og ideologisk pga. den kristne ideverden, der bl.a. trådte frem med universalhistorien og det kristne idegrundlag, som forudsatte en forestilling om Asien som Sems land. Men den synes ikke at have forudsat en forestilling om Asiens/asernes underlegenhed, som var betinget af et europæisk tilhørsforhold.

Den nordiske religion var det aspekt af traditionen som især kontrasterede kristendommen, og når Snorri, ved siden af den euhemeristiske fortolkningsmåde, henviste til, at den før-kristne nordiske religion havde sin oprindelse i Asien, kan det opfattes som en bortforklaring eller nedvurdering af hedenskabet, altså som en markering af, at hedensk religion dybest set ikke tilhørte Europa, men en ikke-europæisk og fremmedartet anden-verden. ³¹ Men – på baggrund af den status som Snorri tilskrev Asien – kan henvisningen til, at den hedenske religion kom derfra og dermed havde rødder i Sems land (kristendommen) og blandt fornemme trojanere (den antikke verden) i stedet for en nedvurdering eller bortforklaring tværtimod opfattes som en strategi, hvormed den hedenske religion fik højst mulig status inden for det tankesæt, som Snorri repræsenterede. ³² Oprindelsen i Asien højnede – set ud fra prologen – i den forstand den nordiske religions status, den nedskrev ikke dens værdi.

Afsluttende bemærkninger

Edda'en var præget af et tankesæt som Margaret Clunies Ross skriver i det indledende citat, der involverede både en klassisk tradition og den vestlige kristendom. Snorris tekster udgør bare et eksempel på, hvordan der fra nordisk side gennem gentænkning og reorganisering af den nordiske tradition og det traditionelle verdensbillede var en bestræbelse på at konstruere en nordisk kultur, der kunne modsvare tidens højeste idealer. Snorri hævdede ikke, at den nordiske kultur opstod autonomt inde fra den europæiske kultur selv, men havde det synspunkt, at kultur kom udefra i form af en *translatio*, en overførsel. Asien havde i en vis forstand hegemonisk status, idet denne verdensdel gennem kulturel overførsel understøttede og højnede den urnordiske kulturs niveau, dette dog uden, at der var tale om belejring eller dominans, men tværtimod om assimilation. Snorri var positioneret i en kristen verden og fra denne egentlige hegemoniske position kunne han med historiske argumenter påkalde sig Asiens bibelske betydning, så vel som den kristne verdenshistories universalitet. Det hører med til en placering af Snorri, at hans position i en vis forstand var dobbelt, han var placeret i den kristne verden og opretholdt et geografisk-historisk verdenssyn, som herskede der, men han havde også en position i Norden, som inden for selv samme kosmologi betragtedes som en periferi og derved som underlegen. Dette paradoks løste Snorri med assimilationen mellem Asien og Norden og konstruktionen af et nordisk center, Sigtuna, der havde rødder i Troja og var ligestillet med det klassiske Rom, og gennem denne modificering af centrum-periferi opdelingen etableredes et nyt centrum inden for kristendommens rammer.

Noter

- 1 Snorris forfatterskab er omdiskuteret, men spørgsmålet om Snorris faktiske rolle i forbindelse med *Edda*'ens tilblivelse er ikke afgørende i denne sammenhæng, der omhandler forestillinger om Europa og ikke tekstens oprindelse og forfatterskab. 'Snorri' kan da forstås som forfatteren til prologen eller mere neutralt som en stemme, der repræsenterer et lærd og middelalderligt verdensbillede. Om bl.a. forfatterdiskussion og håndskriftoverlevering se f.eks. Anthony Faulkes: »Pagan Sympathy: Attitudes to Heathendom in the Prologue to Snorra Edda«, in Robert J. Glendinning and Haraldur Bessason (eds.): *Edda: A Collection of Essays*, Manitoba 1983, pp. 283-314 og Margaret Clunies Ross: »The Conservation and Reinterpretation of Myth in Medieval Icelandic Writings«, in M. Clunies Ross (ed.): *Old Icelandic Literature and Society*, Cambridge 2000, pp. 116-139.
- 2 Citat oversat fra engelsk: »They were in fact participating in a common medieval European mind-set, one which reveals a general sense of subordination to

- two supposedly higher cultural influences. These were the classical culture of Greece and Rome [...] and the Christian religion, derived most recently from Rome [...].« Margaret Clunies Ross: »The Measures of Old Norse Religion in Long-term Perspective«, in A. Andrén et. al. (ed.): *Old-Norse Religion in Long-term Perspectives. Origins, Changes, and Interactions*, Riga 2006, p. 413.
- 3 Benedict Anderson: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London and New York 1991 (org.1983), p. 12.
 - 4 Anderson, pp. 37-46.
 - 5 Se for eksempel Gerd W. Weber: »Nordisk fortid som chilistisk fremtid«, in E. Roesdahl et. al. (ed.): *The Waking of Angantyr. The Scandinavian Past in European culture. Den nordiske fortid i europeisk kultur*, Århus 1996, pp. 72-119; Andrew Wawn: »The Post-Medieval Reception of Old Norse and Old Icelandic Literature«, in R. McTurk (ed.): *Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, Oxford 2007 (org.2005), pp. 320-337 og Anna Wallette: *Sagans svenskar. Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*, Malmö 2004.
 - 6 Andrew Wawn: »The Post-Medieval Reception of Old Norse and Old Icelandic Literature«, in R. McTurk (ed.): *Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, Oxford 2007 (org.2005) og Margaret Clunies Ross: »The Measures of Old Norse Religion in Long-term Perspective«, in A. Andrén et. al. (ed.): *Old-Norse Religion in Long-term Perspectives. Origins, Changes, and Interactions*, Riga 2006, pp. 412-416.
 - 7 Der henvises til Anthony Faulkes oldislandske udgave af prologen og »Gylfaginning«, Anthony Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson]. Oxford 1982. Oversættelser af citater fra *Edda*'en er fra Preben Meulengracht Sørensen og Gro Steinsland: *Før kristendommen. Digtning og livssyn i vikingetiden*, København 1990. *Nær miðri veröldunni var gort þat hús ok berbergi er ágætast hefir verit, er kallat var Troja. Þat kollum vér Tyrkland. Þessi staðr var myklu meiri gorr en aðrir ok með meira hagleik á marga lund með kostnaði ok fongum er þar váru til.* Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson], p. 4. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 134.
 - 8 *Hinn nyrðri hlutr er þar kaldr svá at eigi vex gras ok eigi má byggja og Hinn syðri hlutr þeirar deildar er heitr ok brunninn afsólu.* Ibid. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 134.
 - 9 *Í þeim hlut veraldar er öll fegrð ok þrýði ok eign jarðar ávaxtar, gull ok gimsteinar.* Ibid. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 134.
 - 10 *Annarr hlutr frá vestri ok til norðs ok inn til hafsins, er sá kalladr Evropa eða Enea.* Ibid. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 134.
 - 11 Der henvises til Bjarni Aðalbarnarsons oldislandske udgave af *Heimskringla*. Bjarni Aðalbarnarson (ed.): *Snorri Sturluson. Heimskringla*, vol. 1, Íslenzk fornrit 26, Reykjavík 1979 (org. 1941), p. 9. *en fyrir vestan kalla sumir Európa, en sumir Eneá.* Oversættelse af citater fra »Ynglinga saga« er mine egne.
 - 12 *Almáttigr guð skapadi himin ok jörð ok alla þá hluti er þeim fylgja [...] Svá kom at þeir týndu guðs nafni ok víðast um veröldina fansk eigi sá maðr er deili kunni á skapara sínum.* Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson], p. 3. Oversættelse fra Meulengracht Sørensen og Steinsland, p.

133.

- 13 Om denne lærde forhistorie se for eksempel Andreas Heusler: *Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum*, Berlin 1908 og Gerd W. Weber: »Edda, Jüngere«, in *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 6:3/4, New York and Berlin 1985, pp. 394-411.
- 14 Snorri tog dermed del i den udbredte opfattelse, at europæiske folkeslag nedstammede fra helte fra Troja, denne opfattelse gjorde sig bl.a. gældende i engelsk sammenhæng, se f.eks. Ursula Dronke et. al.: »The prologue of the Prose Edda: Explorations of a Latin Background«, i Einar G. Pétursson et. al. (red.): *Sjötin Ritgerdir. Festskrift til Jakob Benediktsson*, Reykjavík 1977, pp. 153-176. Se også Leonardo Cecchinis artikel i denne udgivelse.
- 15 Bjarni Aðalbarnarson (ed.): *Snorri Sturluson. Heimskringla*, vol. 1, Íslenzk fornrit 26, Reykjavík 1979 (org. 1941), p. 17.
- 16 Se også Preben Meulengracht Sørensen: »Moderen forløst af datterens skød. Om oldtidsopfattelsen hos Snorri og Saxo«, in A. Andrén (red.): *Medeltidens fødsel*, Lund 1989, pp. 263-75.
- 17 *Par þótti Óðni fagrír lands kostir ok kaus sér þar borgstað er nú heita Sigtúnir. Skipaði hann þar höfðingjum ok í þá líking sem verit hafði í Troja, setti tólf höfuðmenn í staðinum at dema landslog, ok svá skipaði hann réttum öllum sem fyrr höfðu verit í Troju ok Tyrkir váru vanir.* Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson], p. 6. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, pp. 135-136.
- 18 *En hvar sem þeir fóru yfir lönd, þá var ágæti mikit frá þeim sagt, svá at þeir þóttu líkari goðum en monnum.* Ibid. 5. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 135.
- 19 *En Óðin ok þá höfðingja tólf blótudu menn ok kolludu goð sín ok trúðu á lengi síðan.* Bjarni Aðalbarnarson (ed.): *Snorri Sturluson. Heimskringla*, vol. 1, Íslenzk fornrit 26, Reykjavík 1979 (org. 1941), p. 20.
- 20 Preben Meulengracht Sørensen: »Moderen forløst af datterens skød. Om oldtidsopfattelsen hos Snorri og Saxo«, in A. Andrén (red.): *Medeltidens fødsel*, Lund 1989, p. 267.
- 21 En sådan genealogisk konstruktion er typisk i Europa i middelalderen, se f.eks. Marie Tanner: *The Last Descendants of Aeneas: The Hapsburgs and the Mythic Image of the Emperor*, New Haven 1993.
- 22 *Eptir þat fór hann norðr þar til er sjár tók við honum, sá er þeir hugðu at legi um öll lönd.* Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson], p. 6. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 136.
- 23 Sverrir Jakobsson: »Skandinavernes verdensbillede i middelalderen«, i P. Ingesman et. al. (red.): *Norden og Europa i middelalderen*, Århus 2001, p. 24.
- 24 Per Ingesman og Thomas Lindkvist: »Indledning«, i: *Norden og Europa i middelalderen*, Århus 2001, pp. 7-20 og Robert Bartlett: *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950-1350*, London 1994.
- 25 Kronologisering og indordning i verdenshistorien ser vi også i selve *Edda*'en, og disse var ikke alene et aspekt af den ramme som prologen satte, se f.eks. Gerd W. Weber: »Edda, Jüngere«, in *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 6:3/4, New York and Berlin 1985, pp. 394-411.
- 26 *ok svá mikit gerðisk af því at þeir vildu eigi nefna guð [...] Svá kom at þeir týndu guðs nafni [...] Svá skildu þeir at allir blutir veri smíðaðir af nokkuru efni.* Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson], p. 3 og p.

4. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 133 og p. 134
- 27 Sverrir Jakobsson: »Det islandske verdensbillede og dets udvikling fra opblomstring til renaissance«, i K.G. Johansson (red.): *Den norröna renässansen*, Reykholt 2007, p. 65.
- 28 Se for eksempel Sirpa Aalto: »Categorizing ‘Otherness’ in Heimskringla«, in J. McKinnell et. al. (ed.): *The Fantastic in Old Norse-Icelandic Literature. Sagas and the British Isles*, Durham 2006, pp. 15-21; John Lindow: »Supernatural Others and Ethnic Others: A Millenium of World View«, in *Scandinavian Studies* 67:1, 1995, pp. 8-31; Preben Meulengracht Sørensen: *Saga og Samfund*, København 1977, pp. 138-147; John McKinnell: *Meeting the Other in Old Norse Myth and Legend*, Cambridge 2005 og Jerold C. Frakes: »Vikings, Vinland and the Discourse of Eurocentrism«, in *Journal of English and Germanic Philology* 100:2, 2001, pp. 157-199.
- 29 Se Gerd W. Weber: »Nordisk fortid som chiliastisk fremtid«, in E. Roesdahl et. al. (eds.): *The Waking of Angantyr. The Scandinavian Past in European culture. Den nordiske fortid i europeisk kultur*. Århus 1996, p. 98. I den lærde norrøne litteratur kommer denne forestilling til udtryk f.eks. i *Annála bæklingr*. For en diskussion og revurdering af forestillingen om Noa-sønnernes forbindelse med de tre verdendele, Europa, Afrika og Asien, se Denys Hay: *Europe. The Emergence of an Idea*, Edinburgh 1968 og især Benjamin Braude: »The Sons of Noah and the Construction of Ethnic and Geographical Identities in the Medieval and Early Modern Periods«, in *The William and Mary Quarterly*, 3rd Series vol. LIV: 1, 1997, pp. 103-142.
- 30 *Fyrir þá sök fjóstisk hann at byrja ferð sína af Tyrklandi ok hafði með sér mikinn fólða liðs, unga menn ok gamla, karla ok konur, ok höfðu með sér marga gersemliga bluti. [...] þeir váru ólíkir öðrum monnum þeim er þeir höfðu sét at fegrð ok at viti*. Faulkes: *Edda. Prologue and Gylfaginning* [Snorri Sturluson], p. 5 og p. 6. Oversættelse Meulengracht Sørensen og Steinsland, p. 135.
- 31 Margaret Clunies Ross: »The Measures of Old Norse Religion in Long-term Perspective«, in A. Andrén et. al. (ed.): *Old-Norse Religion in Long-term Perspectives. Origins, Changes, and Interactions*, Riga 2006, pp. 412-416.
- 32 Der er argumenteret for, at Snorri i øvrigt tilstræbte at fremstille den hedenske religion med inddragelse af bl.a. græsk filosofi, teorier om præfiguration og argumenter for hedenskabets og kristendommens fælles grundlag. Se f.eks. Ursula Dronke et. al.: »The prologue of the Prose Edda: Explorations of a Latin Background«, i Einar G. Pétursson et. al. (red.): *Sjötíu Ritgerðir. Festskrift til Jakob Benediktsson*, Reykjavík 1977, pp. 153-176 og Anthony Faulkes: »Pagan Sympathy: Attitudes to Heathendom in the Prologue to Snorra Edda«, in Robert J. Glendinning et. al. (ed.): *Edda: A Collection of Essays*, Manitoba 1983, pp. 283-314.